

Г.В. ПАВЛЕНКО (Ганна Володимирівна Павленко)
*PhD, доцентка ЗВО кафедри прикладної психології,
 Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
 майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-6028-4779>
 e-mail: avpavlenko@karazin.ua*

Є. О. КОРОТКОВА (Єлизавета Олександрівна Короткова)
*студентка 2 курсу магістратури факультету психології,
 Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
 майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна*

ТРИВОЖНІСТЬ ТА АГРЕСИВНІСТЬ ЯК ПСИХОЕМОЦІЙНІ РЕАКЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ГЕОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

У статті представлено результати дослідження, яке порівнює рівні тривожності та агресивності серед різних груп респондентів, що відрізняються за місцем перебування під час воєнного конфлікту в Україні. Згідно з результатами аналізу, рівень тривожності та агресивності значно варіюється залежно від місця проживання респондентів. Найнижчий рівень тривожності спостерігався серед тих, хто перебував за кордоном, де відсутність прямої загрози життю сприяла зниженню стресогенних факторів. Найвищий рівень тривожності був виявлений серед респондентів, які повернулися до України після перебування за кордоном, що можна пояснити контрастом між безпечною ситуацією за кордоном і небезпечними умовами на батьківщині. Аналогічні результати отримано і щодо рівня агресивності, де найнижчий рівень спостерігався у тих, хто перебував за кордоном, а найвищий — серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та респондентів, що залишилися у своїх домівках в умовах бойових дій. Найвищий рівень агресивності спостерігався серед ВПО та тих, хто залишався в Україні, де умови постійної загрози та адаптації до воєнного стану підвищують напруження й агресивність. Крім того, відзначено, що група, яка повернулася з-за кордону, демонструє підвищений рівень тривожності через стрес від повернення до зони конфлікту. Соціально-психологічний контекст перебування індивідів відіграє вирішальну роль у формуванні їх емоційних та поведінкових реакцій у контексті війни. Визначено, що в умовах постійної загрози для життя й адаптації до екстремальних ситуацій психосоціальна підтримка повинна бути орієнтована на підтримку резильєнтності та зменшення стресових реакцій, особливо серед груп, які повертаються до зони конфлікту.

Ключові слова: тривожність, агресивність, резильєнтність, психосоціальна підтримка, війна в Україні

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми.

У сучасній Україні, де війна суттєво змінює соціальне та особистісне життя, психологічні ефекти, зумовлені стресом та постійною загрозою, набувають особливої важливості. Війна, як надзвичайний стресовий фактор, викликає серйозні психічні наслідки через втрати, руйнування та інші небезпеки, з якими стикаються люди. Це сприяє зростанню рівня тривожності, розвитку тяжких психічних станів, таких як безпомічність, емоційне вигорання, депресія тощо, що підтверджується результатами численних наукових і практичних досліджень (Нежинська, 2024).

З ініціативи О. Зеленської у 2022 році було проведено дослідження психічного здоров'я українців під час війни, яке показало, що більше половини опитаних відчувають негативні емоції або переживають депресивні стани. Зокрема, 50% респондентів вказали на підвищену тривожність та напругу, 38% на злість і роздратування, а 45% відчували поганий настрій (Тривожно-депресивні розлади в умовах дистресу війни в Україні, 2024). Це вказує на зростання схильності до депресивних розладів. Це, звісно, не означає, що всі ці люди матимуть важку депресію, але певний відсоток тих, хто перебуває в стані постійного дистресу (адже люди зараз часто переживають, мають обґрунтовані страхи,

такі як можливість загинути, втратити житло або залишитися без роботи), все ж потрапляють до групи ризику розвитку депресії. Цю проблему можна частково уникнути, якщо в Україні буде розвиватися культура піклування про психічне здоров'я нарівні з фізичним.

Тривожність, як одна з найбільш поширених реакцій на постійну небезпеку, часто взаємодіє з агресивною поведінкою, формуючи складний механізм, який суттєво впливає на психічний стан людей. Це питання потребує детального аналізу, особливо з огляду на гендерні відмінності, які впливають на те, як індивіди реагують на ці емоційні стани. Питання тривожності та агресивності в умовах війни є важливою темою вітчизняних досліджень. Сучасні українські психологи, зокрема В. Станчишин, О. Чабан, І. Максимова, висловлюють різні підходи до розуміння тривожності, зауважуючи, що тривога є природною реакцією на стрес, але стає проблемою лише тоді, коли починає негативно впливати на якість життя. Проте при тривалому або інтенсивному впливі стресових ситуацій тривога може трансформуватися в тривожний розлад, що погіршує психічне здоров'я. О. Чабан та О. Хаустова (2022) зазначають, що під час війни зростає кількість людей з психологічними проблемами, включаючи тривогу. Дослідники акцентують увагу на важливості

Як цитувати: Павленко, Г., Короткова, Є. (2025). Тривожність та агресивність як психоемоційні реакції населення в умовах війни: географічний вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*, (78), 25-29. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2025-78-04>

In cites: Pavlenko, H., Korotkova, Y. (2025). The anxiety and aggression as psychosocial reactions of the population in wartime conditions: geographical dimension. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series Psychology*, 78, 25-29. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2025-78-04> (in Ukrainian)

© Павленко, Г., Короткова, Є. 2025; CC BY 4.0 license

підтримки ментального здоров'я та на необхідності прислухатися до фізіологічних і психологічних симптомів тривожності, яка може заважати нормальній життєдіяльності. Особливо важливою є поведінка людини, яка може стати фоном для розвитку тривожних розладів. Сюди належать: нестача сну, погане харчування, надмірне вживання цукру, кофеїну, алкоголю, нерухомий спосіб життя, надмірне споживання новин, ігнорування симптомів тривоги.

Агресія в умовах війни може бути не лише відповіддю на стрес, але й способом справитися з відчуттям безпорадності, яке часто виникає під час постійної загрози. Багато людей, що переживають кризу, можуть проявляти агресію або в зовнішній формі (на ворогів), або у вигляді агресії щодо оточуючих. В умовах війни гнів до окупантів може проявлятися у вигляді конфліктів навіть серед мирних жителів. Е. Крайніков (2024) визначає агресію як складне поєднання когнітивних, емоційних і вольових аспектів, де вольова складова сприяє досягненню мети через агресивну поведінку. І. Полудьонний (2021) розглядає агресію як спосіб задоволення потреб людини, наголошуючи на важливості усвідомлення і здорового вираження агресії. Н. Івахно (2024) акцентує увагу на аутоагресії, як на будь-яких діях, що можуть завдати шкоди самій людині.

Зв'язок між тривожністю та агресивністю в умовах війни є складнішим, ніж просто набір емоційних реакцій. Підвищена тривожність, зумовлена постійною загрозою та невизначеністю, веде до накопичення стресу, що може стати основою для агресивних проявів. Дослідження свідчать, що високий рівень кортизолу та адреналіну, сприяє підвищеній агресивності та знижує здатність до емоційного контролю. У таких умовах люди мають обмежену здатність до саморегуляції, що ускладнює стримування агресивних реакцій. Переїзд, ізоляція від соціуму, втрата житла та розлука з близькими значно посилюють стресові фактори. Втрата стабільності та безпеки сприяє розвитку тривожних розладів, які можуть переростати в агресивну поведінку. Це можна також пояснити гормональними змінами, що відбуваються в організмі людини під час тривалого стресу. Дослідження А. Хильченко та А. Журавльової (2023) вказують, що більш емпатичні люди є більш чутливими до переживань, пов'язаних з війною. Також було виявлено, що у жінок частіше зустрічається тривожність, а у чоловіків – рівень фрустрації. Особам старшого віку властиві негативні емоційні стани більше, ніж молодшим респондентам. За результатами досліджень А. Юдіної та І. Ошерової (2023), тривожність у жінок має тісний зв'язок з агресивністю: чим вищий рівень тривожності, тим вище рівень агресії. У юнаків, із високою тривожністю, також спостерігається підвищена агресивність, тоді як у підлітків такого зв'язку не виявлено. Таким чином, війна є травматичним явищем, яке має значний вплив на психічне здоров'я населення. Дослідницями (Юдіна & Ошерева, 2023) було встановлено, що у жінок високий рівень сімейної тривожності корелює з високим рівнем агресивності. Водночас серед юнаків агресивність виявляється лише за умови високої тривожності, тоді як у підлітків зв'язок між цими факторами відсутній.

Аналізуючи проблему, розуміємо, що актуальність дослідження зумовлена особливостями психоемоційного стану людей в умовах постійного стресу та невизначеності, які супроводжують воєнний конфлікт. Тривожність і агресивність стали типовими реакціями на ситуацію, що загрожує безпеці та стабільності. Дослідження цих реакцій через призму гендерних і географічних факторів дозволяє глибше зрозуміти, як різні соціальні групи переживають і адаптуються до війни, що має важливе значення для розробки індивідуальних підходів у наданні психологічної підтримки.

Мета емпіричного дослідження: дослідити особливості прояву тривожності та агресивності в чоловіків і жінок в умовах війни залежно від місця проживання.

Було висунуто припущення, що існують значущі відмінності у рівні тривожності та агресивності між чоловіками та жінками залежно від їхнього місця проживання. Також припускається, що жінки можуть проявляти більш виражену тривожність, тоді як чоловіки – вищий рівень агресивності під впливом стресових ситуацій, пов'язаних із війною.

Методи дослідження.

Для визначення загального рівня тривожності як особистісної характеристики та оцінки схильності до тривожних реакцій у повсякденних ситуаціях було застосовано особистісну шкалу проявів тривоги Дж. Тейлор. Методика дозволяє визначити, наскільки індивід схильний до тривожних станів на постійній основі. Вона є цінним інструментом для виявлення тривожності як стійкої риси особистості, що може впливати на поведінку та емоційний стан у різних життєвих ситуаціях. Для вимірювання рівня ситуативної тривожності, яка виникає як реакція на конкретні стресові події чи обставини, було застосовано шкалу тривоги А. Бека. Ця методика дозволяє оцінити інтенсивність та глибину тривожного стану в конкретний момент часу. Вона є особливо корисною для аналізу тривожності в умовах значного емоційного напруження, наприклад, у період війни або під впливом інших травматичних подій. Для аналізу різних форм і проявів агресивної поведінки, таких як фізична агресія, вербальна агресія, роздратування, ворожість та інші складові, було використано опитувальник рівня агресивності А. Басс-А. Даркі. Методика спрямована на визначення структури агресивності у конкретного індивіда, що дозволяє виявити домінуючі типи агресивних реакцій. Це важливо для розуміння того, як агресія проявляється залежно від індивідуальних особливостей і соціального контексту. Для оцінки рівня агресивності у міжособистісних стосунках було застосовано методику оцінки агресивності у відносинах А. Ассінгера. Цей інструмент дозволяє проаналізувати, як агресивні тенденції впливають на якість взаємодії між людьми. Методика є особливо корисною для виявлення агресивних проявів у контексті сімейних, дружніх чи професійних стосунків, що дозволяє оцінити характер і напрямок конфліктних взаємодій. Ці методики в сукупності дають змогу комплексно оцінити рівень тривожності та агресивності,

а також їхній взаємозв'язок у контексті досліджуваної проблематики.

Для математично-статистичної обробки були використані критерії Коомогорова-Смірнова, t-критерій Ст'юдента, F-критерій Фішера.

Вибірку дослідження склали 60 респондентів, з них 30 чоловіків і 30 жінок віком від 20 до 35 років. Серед жінок найбільшу частку становили опитані віком 20-25 років (37%), дещо меншу – 25-30 років (33%), і найменшу – 30-35 років (30%). Чоловіки в основному були віком 25-30 років (38%), трохи менше – 20-25 років (35%), і найменше – 30-35 років (27%). Респонденти були рівномірно розподілені між тими, хто проживає вдома, внутрішньо переміщеними особами, а також тими, хто виїхав за кордон, але згодом повернувся. Такий розподіл забезпечив можливість проведення порівняльного аналізу залежно від статі та місця перебування.

Результати дослідження.

Дослідження, проведене з використанням шкали агресивності у відносинах А. Ассінгера, продемонструвало статистично значущу різницю між чоловіками та жінками. На основі аналізу результатів із використанням t-критерій Ст'юдента було встановлено, що рівень агресії у відносинах у чоловіків є вищим, ніж у жінок ($p=0,025$). Отримані результати можна пояснити з різних аспектів. З біологічної точки зору агресивна поведінка у чоловіків може бути пов'язана з підвищеним рівнем тестостерону, який стимулює схильність до домінування та боротьби за ресурси (Михайлишин & Шігімага, 2018). З соціальної перспективи існують стереотипи, які визначають чоловічі соціальні ролі як такі, що сприяють або навіть заохочують агресію, тоді як жінок соціалізують як м'яких, миролюбних і орієнтованих на створення гармонії (МОЗ України, 2018). З психологічного боку чоловіки частіше виявляють меншу схильність до емоційного самовираження, що може призводити до накопичення напруження та його прояву у вигляді агресивної поведінки. Водночас жінки частіше використовують механізми емоційної регуляції, що сприяє кращому контролю над агресією (Гурак, 2024).

Аналіз рівнів тривожності серед різних груп респондентів, сформованих за місцем їх перебування, було здійснено за допомогою шкали тривоги Дж. Тейлор та шкали тривоги А. Бека. Результати аналізу виявили статистично значущі відмінності між групами, що підтверджується відповідними значеннями F-критерію Фішера: за шкалою Дж. Тейлор $F=1,45$, $p=0,01$, за шкалою А. Бека $F=1,89$, $p=0,03$. Найнижчий рівень тривожності за двома методиками спостерігався у респондентів, які перебувають за кордоном. Фізична дистанція від зон активних бойових дій значно знижує вплив стресогенних факторів, таких як постійна загроза для життя чи нагадування про війну. Це створює умови для активізації адаптаційних механізмів, що, в свою чергу, знижує загальний рівень тривожності. Групи респондентів, які залишилися у своїх домівках, а також внутрішньо переміщені особи (ВПО), продемонстрували схожі рівні тривожності. Умови постійної загрози, адаптація до нових життєвих обставин та необхідність виживання в умовах воєнного

конфлікту значно підвищують психологічне напруження, що обумовлює підвищення рівня тривожності в цих групах. Найвищий рівень тривожності виявлений серед респондентів, які повернулися до України після перебування за кордоном. Відзначений контраст між безпечною обстановкою за кордоном та небезпечними умовами, з якими вони знову стикнулися на батьківщині, є важливим фактором, що пояснює високий рівень тривожності цієї групи ($F=2,34$, $p=0,005$). Повернення в зону конфлікту викликає емоційну напругу та активізує переживання, пов'язані з реальністю війни, що створює додаткові стресові фактори.

Аналіз рівня агресивності серед різних груп респондентів, сформованих за місцем їх перебування, був проведений за допомогою методик А. Басс-А. Даркі та А. Ассінгера. Результати порівняння, здійсненого за допомогою F-критерію Фішера, виявили статистично значущі відмінності в агресивності серед груп. Зокрема, за шкалою агресивності А. Басс-А. Даркі значення F-критерію склали $F=4,14$, $p=0,003$, а за шкалою ворожості - $F=1,41$, $p=0,003$. За методикою А. Ассінгера також було зафіксовано значущі відмінності в рівні агресивності, де показник F склав 5,22, $p=0,001$.

Найнижчий рівень агресивності спостерігався серед респондентів, які перебувають за кордоном. Відсутність прямої загрози життю та безпечне середовище сприяли зменшенню почуття небезпеки та внутрішньої напруженості, що в результаті знижує рівень агресивної поведінки. Група респондентів, що повернулася до України після перебування за кордоном, демонструвала дещо вищий рівень агресивності порівняно з групою, яка залишалася за кордоном, але цей рівень був нижчим, ніж у групи внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та тих, хто залишився проживати у своїх домівках. Це може бути пов'язано з набуттям нових навичок саморегуляції та адаптації до безпечнішого середовища під час перебування за кордоном. Найвищий рівень агресивності спостерігався серед ВПО та респондентів, які залишилися у своїх домівках. Хронічний стрес, постійне відчуття небезпеки та необхідність адаптації до екстремальних умов, пов'язаних з війною, значно підвищують рівень агресивності. Подібну тенденцію було зафіксовано і при аналізі рівня ворожості, де група респондентів, що перебувала за кордоном, продемонструвала найнижчий рівень ворожості, в той час як найвищий рівень ворожості був виявлений серед осіб, що залишилися проживати в умовах активних бойових дій. Ці результати підкреслюють важливість контексту, в якому перебувають індивіди, для розвитку агресивних і ворожих реакцій, та вказують на необхідність врахування соціальних і психологічних чинників при оцінці агресивної поведінки.

Отримані результати аналізу рівнів тривожності та агресивності серед різних груп респондентів, сформованих за місцем їх перебування, свідчать про значний вплив соціально-психологічного контексту на емоційні та поведінкові реакції індивідів в умовах воєнного конфлікту. Зокрема, фізична дистанція від зон бойових дій значно знижує рівень тривожності та агресивності, що може бути пояснено зменшенням стресогенних факторів і створенням більш безпечного

середовища. Натомість перебування в умовах безпосередньої загрози для життя, адаптація до екстремальних ситуацій, а також постійна потреба в психологічній регуляції в умовах війни сприяють підвищенню рівнів тривожності та агресивності серед респондентів, що залишилися в Україні, а також серед внутрішньо переміщених осіб.

Особливу увагу слід приділити групі респондентів, які повернулися до України після перебування за кордоном. Відзначена контрастність між умовами безпеки за кордоном і реаліями війни в Україні може стати важливим фактором, що сприяє емоційному напруженню та активізації стресових реакцій, зокрема підвищенню рівня тривожності. Це також підкреслює важливість психосоціальної адаптації після повернення до зони конфлікту. Отже, ці результати підтверджують необхідність комплексного підходу до психологічної підтримки осіб, які переживають наслідки війни, зокрема з урахуванням їх соціального контексту, умов життя та емоційної реакції на перебування в умовах конфлікту. Психологічна підтримка повинна враховувати специфіку різних груп і сприяти розвитку адаптаційних механізмів для зменшення стресових реакцій та покращення психологічного благополуччя.

Висновки. На основі отриманих результатів можна підтвердити припущення щодо наявності значущих відмінностей у рівнях тривожності та агресивності індивідів залежно від їхнього місця проживання. Отже, рівень тривожності варіюється залежно від місця перебування респондентів. Найнижчий рівень тривожності спостерігався у тих, хто перебував за кордоном, найвищий рівень тривожності спостерігався серед респондентів, які повернулися до України після перебування за кордоном, через контраст між безпечною ситуацією за кордоном та небезпечними умовами на батьківщині. Рівень агресивності також варіюється залежно від місця перебування. Найнижчий рівень агресивності спостерігався у респондентів, які перебували за кордоном, через відсутність безпосередньої загрози та спокійне середовище. Найвищий рівень агресивності зафіксовано серед ВПО та тих, хто залишився в умовах активних бойових дій, що може бути результатом хронічного стресу та необхідності адаптації до екстремальних умов. Враховуючи отримані результати, які свідчать про різницю в рівнях тривожності та агресивності серед різних груп респондентів, подальші дослідження повинні зосередитись на вивченні механізмів адаптації

та резильєнтності в умовах війни. Це дозволить виявити фактори, які сприяють підтримці психологічного благополуччя та знижують стресові реакції в умовах постійної загрози.

Список використаних джерел

- Гурак Г. М. Психологічні чинники розвитку емоційної стійкості підлітків : дис. ... канд. психол. Наук: 19.00.07. Київ, 2024. 255с.
https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45776/Gyrak_dys.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Крайніков Е. В. Агресивність (психологія). *Велика українська енциклопедія*. Отримано з <https://vue.gov.ua/> 2024.
- Михайлишин У. Б., Шігімага А. В. Підходи до пояснення феномену агресивної поведінки в різних теоретичних школах. *Psychology Innovative Approaches to Solving Scientific Problems: materials the 19th International scientific and practical conference* (May 16 – 19, 2023) Tokyo, Japan. International Science Group. 2023. 353–358. <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2023/05/Innovative-approaches-to-solving-scientific-problems.pdf>
- МОЗ України. *Дослідження стану позначення стереотипів за ознакою статі на психоемоційному добробуті жінок та чоловіків в підставі аналізу світової науково-практичної літератури*. Київ. 2023. <https://moz.gov.ua/uk/doslidzhennja-stanu-poznachennja-stereotipiv-za-oznakoju-stati>
- Нежинська О. О. Психологічна допомога постраждалим від російської агресії на деокупованих територіях України в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. 35(74), №1. 67–73. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.1/12>
- Полудьонний І., Лівін М. Простими словами. Як розібратися у своїх емоціях. Київ: Наш формат, 2020. 264с.
- Тривожно-депресивні розлади в умовах дистресу війни в Україні. *Здоров'я України | Інформація для спеціалістів охорони здоров'я*. 2024. Отримано з <https://health-ua.com/article/71710-trivozhnodepresivn-rozladi-vumovah-distresu-vjni-vukran>
- Чабан О. С., & Хаустова О. О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги? *Укр. мед. Часопис*. 2022. 4(150), 1–11. <https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.150.232297>
- Юдіна А., Ошерова І. Специфіка взаємозв'язків тривожності та прояву агресивності в українських жінок в умовах війни. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2023. №1 (25). С.156–164. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2023-1-25-17>
- «Ми боїмося не злості, а того як вона проявляється». Наталія Івахно про роботу з агресією в терапії. *Психотерапевт онлайн*. <https://www.treatfield.com/field/aggression-psychoanalysis> (дата звернення: 30.08.2024).

H. PAVLENKO (Hanna Pavlenko)
 Ph.D., Associate Professor of the Department of Applied Psychology
 V. N. Karazhin Kharkiv National University
 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6028-4779>
 e-mail: aripavlenko@karazhin.ua

Y. KOROTKOVA (Yelyzaveta Korotkova)
 2nd-year Master's student, Faculty of Psychology,
 V. N. Karazhin Kharkiv National University,
 Svobody Square, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine

THE ANXIETY AND AGGRESSION AS PSYCHOSOCIAL REACTIONS OF THE POPULATION IN WARTIME CONDITIONS: GEOGRAPHICAL DIMENSION

The article presents the results of a study comparing anxiety and aggression levels among different groups of respondents, differentiated by their location during the ongoing conflict in Ukraine. According to the analysis, the levels of anxiety and aggression vary significantly depending on the respondents' places of residence. The lowest anxiety levels were observed among those who were abroad, where the absence of direct life-threatening risks contributed to a reduction in stress-inducing factors. The highest levels of anxiety were found among respondents who returned to Ukraine after staying abroad, which can be explained by the contrast between the safe environment abroad and the dangerous conditions in their home country. Similar results were found regarding aggression, with the lowest levels observed in those who were abroad, and the highest among internally displaced persons (IDPs) and those who remained in their homes amid the ongoing conflict. The highest aggression levels were seen in IDPs and those staying in Ukraine, where the constant threat to life and the need to adapt to wartime conditions increase tension and aggression. Additionally, it was noted that the group returning from abroad showed increased anxiety due to the stress of returning to a conflict zone. The socio-psychological context of individuals' experiences plays a crucial role in shaping their emotional and behavioral responses in the context of war. It was concluded that, in situations of constant life-threatening risks and adaptation to extreme circumstances, psychosocial support should focus on fostering resilience and reducing stress reactions, especially among groups returning to conflict zones.

Keywords: *anxiety, aggression, resilience, psychosocial support, war in Ukraine*

References

- Gurak, H. M. (2024). *Psychological factors of the development of emotional stability of adolescents* (Master's thesis). Kyiv. [In Ukrainian]. https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45776/Gyrak_dys.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kraynikov, E. V. (2024). Aggression (psychology). *Great Ukrainian Encyclopedia*. Retrieved from <https://vue.gov.ua/> [In Ukrainian].
- Mykhaylyshyn, U. B., Shihimaha, D. V. (2023). *Approaches to explaining the phenomenon of aggressive behavior in different theoretical schools*. Psychology Innovative Approaches to Solving Scientific Problems, 19th International scientific and practical conference (May 16 – 19, 2023) Tokyo, Japan. <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2023/05/Innovative-approaches-to-solving-scientific-problems.pdf> [In Ukrainian].
- MOZ Ukrainy. (2023). Study of the status of gender stereotypes on the psycho-emotional well-being of women and men based on the analysis of world scientific and practical literature. Kyiv. <https://moz.gov.ua/uk/doslidzhennja-stanu-poznachennja-stereotipiv-za-oznakoju-stati> [In Ukrainian].
- Nezhyn's'ka, O. O. (2024). Psychological assistance to victims of Russian aggression in the deoccupied territories of Ukraine in wartime. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Psykholohiya*, 35(74)(1), 67–73. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.1/12> [In Ukrainian].
- Poludyonnyy, I., Livin, M. (2020). In simple words. How to understand your emotions. Kyiv: Nash format. [In Ukrainian].
- Anxiety and depressive disorders in conditions of war distress in Ukraine. (2024). *Zdorov'ya Ukrayiny* | Informatsiya dlya spetsialistiv okhorony zdorov'ya. <https://health-ua.com/article/71710-tryvozhnodepresyivni-rozlad-yumovah-distresu-vjni-vukran> [In Ukrainian].
- Chaban, O. S., Khaustova, O. O. (2022). Medical and psychological consequences of war distress in Ukraine: what do we expect and what should be considered when providing medical care? *Ukr. med. chasopys*, 4(150), 1–11. <https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.150.232297> [In Ukrainian].
- Yudyna, A., & Osherova, I. (2023). Specificity of the relationship between anxiety and aggressiveness in Ukrainian women in wartime. *Visnyk universytetu imeni Al'freda Nobelya. Seriya: Pedahohika i psykholohiya. Pedahohichni nauky*, 156–164. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2023-1-25-17> [In Ukrainian].
- “We are not afraid of anger, but of how it manifests itself.” Natalia Ivakhno on working with aggression in therapy. *Psychotherapist online*. Otrymano z <https://www.treatfield.com/field/agression-psychoanalysis> [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.02.2025 (The article was received by the editors 18.02.2025)

Стаття рекомендована до друку 19.04.2025 (The article is recommended for printing 19.04.2025)